

המלחמה בסוריה והשלכותיה: סיכום ביניים

פרופ' משה מעוז*

אוקטובר 2017

מכל מדינות ערב שחוו את האירועים הקריטיים של האביב הערבי (משנת 2011), בולטת סוריה בהתפתחויות ייחודיות ומשמעותיות באשר למחיר האנושי העצום, שרידות המשטר של בשאר אל-אסד, ההשלכות האזוריות והבינלאומיות והצפי האסטרטגי, כולל האיום על ישראל.

לעומת תוניסיה ומצרים, שנפגעו במידה מההפיכות של האביב הערבי, וכן לוב ותימן הממשיכות במלחמות פנימיות – אזוריות ושבטיות, סוריה שילמה מחיר כבד ביותר במלחמה העקובה מדם והמתמשכת: כחצי מיליון הרוגים, מאות אלפי פצועים ונכים, הרס עצום של ערים, כפרים ותשתיות כלכליות, יחד עם 11 מיליון פליטים ועקורים – כמחצית מאוכלוסייתה.

למרות טרגדיה זו, אסד, רופא עיניים ללא ניסיון צבאי, ומנהיג המיעוט העלאווי (12 אחוזים מהאוכלוסייה), ממשיך לשרוד, ואף להתחזק, שעה שמנהיגים-מצביאים צבאיים כחוסני מובארכ (מצרים), זיין בן-עלי (תוניסיה) ומועמר קדאפי (לוב) – בני הרוב המוסלמי-סוני – חוסלו בהפיכות עממיות (לעומת זאת, בתי המלוכה המוסלמים-סונים בסעודיה, ירדן ומרוקו כמעט שלא נפגעו מהאביב הערבי, גם הודות ללגיטימיות האסלאמית שלהן). בין הגורמים הפנימיים המרכזיים להמשך שלטון האימים של אסד ניתן למנות את: (1) עמידתו העיקשת וצעדיו האכזריים, כולל שימוש בנשק כימי נגד אזרחיו, וזאת מחשש עמוק שמא הוא ובני עדתו יחוסלו במקרה של תבוסה; (2) תמיכה ניכרת במשטרו מצד נוצרים (כעשרה אחוזים מהתושבים), דרוזים (כארבעה אחוזים) ומיעוטים קטנים נוספים, וכן מצד מוסלמים סונים-ערבים לא מעטים. הללו מזדהים עם אסד, חוששים משלטון אסלאמי קיצוני, או מונעים על ידי אינטרסים כלכליים; (3) פיצול רב וחולשה יחסית של רוב ארגוני האופוזיציה בסוריה (יותר ממאה ארגונים). בולטים בהם הצבא הסורי החופשי (חילוני) וארגונים וחזיתות מוסלמיות פרגמטיות יחסית, כמו החזית האסלאמית לשחרור סוריה. לעומתם, קיימים ארגוני סונים קיצוניים, כגון אל-קאעידה (אחר כך ג'בהת אל נוסרה – חזית התמיכה, וג'בהת פתח אל שאם – חזית כיבוש סוריה הגדולה). ארגונים אלה, ובעיקר דאע"ש (המדינה האסלאמית), כבשו שטחים נרחבים בסוריה לפני שסבלו תבוסות ונסוגו מרובם.

משטר אסד אכן הצליח להביס את מרבית ארגוני האופוזיציה פרט לכורדים (מוסלמים-סוניים שהם כעשרה אחוזים מהאוכלוסייה). הוא עשה זאת רק הודות לסיוע צבאי מסיבי וממושך של איראן, חיזבאללה ומליציות שיעיות נוספות, ובעיקר בעזרת חיל האוויר הרוסי. אכן, החל בספטמבר 2015, רוסיה, בעלת אינטרסים אסטרטגיים ארוכי טווח בסוריה, שינתה לחלוטין את מאזן הכוחות הלוחמים והעניקה למשטר אסד ארכה ניכרת, תוך ניסיון לעצב פתרון מדיני, אזורי ובינלאומי בחסות רוסית. פוטין הצליח לתמרן את אובמה עוד ב-2013, כאשר סיכל התקפה אמריקאית על אתרים אסטרטגיים סורים, בתמורה לפירוק הנשק הכימי שבידי דמשק. ובאחרונה דחק פוטין את טראמפ מהזירה הסורית, ואף השיג את תמיכתו להסדרי ביטחון אזוריים, ולפתרון דיפלומטי לטובת אסד.

זאת ועוד, למרות אי-הסכמות מסוימות עם טהראן, מוסקבה תרמה רבות לחיזוק הציר השיעי בהנהגת איראן ובהשתתפות המשטר הסורי וחיזבאללה. בכך פוגעת רוסיה באינטרסים האסטרטגיים של מדינות סוניות ושל ישראל. המדינות הסוניות באזור לא הצליחו עד עתה לגבש חזית אחידה מול הציר השיעי, פרט לערב

* פרופ' משה מעוז הוא פרופ' אמריטוס ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים וחבר ברשת המומחים של מכון חיתונים.

הסעודית המסייעת לארגוני אופוזיציה מוסלמיים בסוריה, נלחמת בח'ותים השיעיים בתימן ומסייעת למשטר הסוני בבחריין מול איומים שיעיים מבית ומאיראן.

מצרים תחת שלטון מורסי והאחים המוסלמיים, אמנם תמכה במורדים המוסלמים בסוריה, אולם ממשלת א-סיסי שהדיחה את מורסי, הכירה בלגיטימיות של שלטון אסד ואף שיפרה יחסים עם איראן. גם תורכיה, שחתרה תחילה להפיל את אסד (והעלימה עין ממעבר לוחמי דאע"ש משטחה לתוך סוריה) שינתה את מדיניותה: בתיאום עם איראן ורוסיה, תורכיה מוכנה עתה שאסד ימשיך בתפקידו לפי שעה, כאשר מטרתה העיקרית היא חיסול האוטונומיה הכורדית בצפון סוריה.

ולבסוף, גם ישראל, שנמנעה במשך שנים מעיצוב אסטרטגיה מגובשת כלפי משטר אסד, פרט לסיכול העברות נשק לחיזבאללה, מתומרנת עתה להכיר בהמשך שלטונו, וגם בנוכחות הצבאית-פוליטית של איראן סמוך לגבול ישראל-סוריה. כל זאת, בעיקר בגלל המהלך האסטרטגי הרוסי המשמעותי בסוריה בספטמבר 2015 (שאותו המודיעין הישראלי כנראה לא חזה).

למרות ההבנות הטקטיות בין פוטין ונתניהו לגבי פעילות חיל האוויר הישראלי בשטח סוריה, הרי רוסיה לא תניח לישראל לפגוע אנושות בשלטון אסד ובנוכחות האיראנית בסוריה. זאת, הואיל ולמרות חילוקי הדעות בין מוסקבה וטהראן באשר לעתיד סוריה, רוסיה מצדדת יותר באיראן מאשר בישראל בסוגיה הסורית (וגם הפלסטינית), כולל על ידי אספקת מערכות אנטי-אוויריות אס-300 לאיראן (רוסיה מחזיקה בסוריה מערכות אס-400 מתקדמות יותר).

נתניהו לא הצליח עד כה לגייס את תמיכת טראמפ לסיכול ההשפעה האיראנית בסוריה. הוא גם תרם להחלשת הברית הפוטנציאלית של ישראל עם מדינות סוניות נגד הציר השיעי-איראני. זאת, לא רק בגלל המדיניות האנטי-פלסטינית שלו, אלא גם בגלל תמיכתו הפומבית בעצמאות כורדיסטאן - בניגוד קוטבי לעמדת תורכיה ומדינות ערביות-סוניות.